

Diskursanalyse - Form over for kontekst

Når vi laver diskursanalyser, undersøger vi sprogbrugen i kilderne. I forhold til en traditionel sproglig analyse ser man på, hvilket betydningsområde sproget foregår i, og hvilken orientering mod virkeligheden i ord, tanker og handlinger, der fremstår.

Vi undersøger med andre ord, både hvad der tales om, og hvordan der tales om det. Man vil typisk have et særligt fokus på brugen af bestemte ord, vendinger og begreber - de såkaldte nodalpunkter. Derudover undersøger man disse begrebers henholdsvis positive eller negative ladning og ser på, om der fx hentes metaforer fra en bestemt sammenhæng.

I historiefaget vil vi gerne undersøge, hvilke virkeligheder der bliver bygget op gennem sproget, og hvordan disse virkeligheder kæmper mod hinanden i et indbyrdes hierarki. For en undersøgelse af diskurser er også en undersøgelse af et samfunds magtforhold og rettighederne til at definere virkeligheden. I den forstand er den et rigtig fint supplement til kildekritikken. Det skal dog understreges, at man ikke blot stopper ved den sproglige analyse, men sætter den ind i en historisk kontekst med henblik på at kunne forklare og forstå fortiden. - Der er ret tydelige sammenhænge mellem diskursanalysen og både mentalitetshistorien og begrebshistorien.

Mentalitetshistorie

Som kontrast til den traditionelle historieskrivnings fokus på store statsmænd og deres handlinger udviklede der sig fra midten af det 20. århundrede en ny tendens inden for forskningen, der ønskede at vende denne praksis på hovedet. I stedet for at se på politikere og staters ageren (historien set *oppefra*) udvikledes en interesse for at undersøge, hvordan "almindelige" mennesker har ageret i forskellige samfund (historien set *nedefra*).

Bag dette skifte ligger en lang og i akademisk forstand blodig kamp om retten til at definere, hvad den "rigtige" historie er. Diskussionen er håbløs, da man naturligvis ikke kan skelne og begge har deres solide berettigelse.

Men hvis man ser på forskellene, har historien set *oppefra* fokus på *begivenheder*, mens historien set *nedefra* har mere interesse for *det lange tidstræk* (La Longue Durée).

I det lange tidstræk har man fokus på kulturer eller områder i forskellige perioder, og præmissen er, at mennesker altid handler ud fra deres materielle og kulturelle forudsætninger. Da de er tænkende og handlende væsner, er de hele tiden med til at forandre disse forudsætninger – det sker blot meget langsomt.

En del af denne skole kaldes for *mentalitetshistorie* og imødekommer en trang til at kunne sætte sig ind i fortidens menneskers forestillingsverden, deres omverdens- og selvforståelse.

Begrebshistorie

Hvor den traditionelle kildekritik primært er blevet brugt til at arbejde sig dybt ned i en teksts kontekst, tilbyder begrebshistorien et perspektiv på forholdet mellem sproglige begreber og samfundsmæssige forandringer. Over tid forandrer begrebers betydning sig, og en analyse af disse sproglige forskydninger kan give en dybere forståelse af fortiden og en klarere erkendelse af, hvorfor vi bruger begreber på en bestemt måde i dag, og hvorfor vi så ofte kommer til at misforstå fortidens kilder.

Hvad kan man bruge diskursanalysen til?

Ved nogle kilder er det oplagt at gennemføre en sproglig analyse. Vælger man at bruge diskursanalysen, kan man få et indblik i, hvilken sproglig virkelighed der bliver skabt i kilden.

Denne viden kan så bruges til at undersøge, hvilken plads i hierarkiet afsenderen repræsenterer. Er der tale om et eksempel på den herskende diskurs eller en udfordring til denne? Sætter man dette ind i en kildekritisk analyse, kan man komme ret langt ned i en forståelse af teksten.

Diskursanalysen er et sprogligt værktøj og ligger således ikke åbenlyst inden for, hvad der umiddelbart ligger inden for de faglige mål for historiefaget. Den rene sproglige tilgang kan syntes ahistorisk og skal derfor nødvendigvis knyttes til kontekst for at opnå fuldt udbytte.

Er kilden repræsentativ?

Der er en tendens til, at diskursanalyser kan blive meget ensidige, da der jo ofte er eksempler på polariseringer i tekster, som måske kan tolkes mere dramatisk, end de er ment. Med andre ord er der tendens til, at man i diskursanalyser sjovt nok altid finder lige præcis det, man leder efter... Og så skal man jo blive lidt bekymret. Derfor er den meget stramme kontakt til kildekritikken nødvendig, så der er et meget stramt fokus på kildens repræsentativitet.

Repræsentativitet

Når man arbejder med historien som fag, er vi ofte i en situation, hvor vi gerne vil sige noget om *helheden*, men vi er tvunget til at gøre ud *dele* (induktiv metode), som ikke er *repræsentative*. Specielt løber vi ind i emner og perioder, som vi gerne vil vide noget om, men hvor der ikke er skrevet noget ned. Vi har fx svært ved at vide, hvordan romerske slaver og danske fæstebønder så på deres eget liv, ligesom vi kan have vanskeligt ved at vide, hvad der er sket ved politiske forhandlinger, hvor der ikke er taget noget tilgængeligt referat. Vi er derfor ofte i en situation, hvor vi må stykke historien sammen ved hjælp af andre kilder, der siger noget om det, vi gerne vil vide. Når vi ser på kildens forfatter, spørger vi derfor, om han/hun er *repræsentativ* for det, vedkommende påstår. Hvis en slaveejer eller en adelsmand siger noget om, hvad slaver eller fæstebønder tænker, kan vi så stole på det, og hvis en mindre central person siger noget om politiske forhandlinger, kan det så tages for gode varer? For at kunne gøre vores arbejde bedst muligt, må vi altså **få fat i de kilder, der er mest repræsentative**, men det kan ofte være svært at afgøre. Er en bestemt fæstebonde fx repræsentativ for alle fæstebønder? Her må man ty til sin kildekritik for at afgøre, om ens kilde har den relevans, der gør den repræsentativ.

Diskursanalyse - Analysekema, centrale begreber og model

Målet med diskursanalyse er at finde ud af, hvilken virkelighed der bliver skabt i kilden. Vi leder efter de sproglige mønstre, som udgør en teksts *diskurs*. Vi vil gerne finde ud af, hvordan denne virkelighed *italætt*, og undersøge hvad det gør ved teksten, og i sidste ende finde ud af formålet med denne diskurs (jfr. at diskurser er et forsøg på at erobre magten til at definere en givet problemstilling).

Dette kan gøres ved at stille en række spørgsmål til kilden, som er beskrevet nedenfor. Det er vigtigt at benytte disse begreber i sin analyse, så den derved kan blive så præcis som mulig og objektiviseret i et fælles fagligt sprog. Husk - som i alle andre analyseskemaer - at det ikke nødvendigvis er alle punkter, der er lige relevante for i forhold til din problemstilling og din kilde.

Når dit arbejde med kilden skal formidles til andre, er det en rigtig god ide at bruge den model, som er udfyldt nederst på siden og derudover kan downloades til selvstændigt arbejde [her](#). Diskursanalysen har sit helt eget sprog, og de centrale begreber er markeret med fed i det nedenstående.

Den her formulerede form af diskursanalysen bygger på samfundsteoretikerne Ernesto Laclau og Chantal Mouffes modeller for sproglig analyse.

Bemærk, at hvis du ikke sætter din diskursanalyse ind i en historisk kontekst, er det IKKE en historisk analyse!!!

- ***Hvilke nodalpunkter findes i teksten?***

Er der nogle særlige ord eller begreber som bruges i teksten, og har de en særlig vægt? Hvad gør disse ord og begreber ved teksten, og hvad siger de om afsenderens diskurs? Dette kan fx være ord og begreber som "Frihed", "Gud", "Retfærdighed", "Rettigheder" eller "Markedsøkonomi" mm. Dette såkaldte "**nodalpunkt**" er altså et centralt begreb eller et modsætningsforhold, som er et centralt omdrejningspunkt i diskursen. Bemærk at nodalpunkter kan være forskellige alt efter, hvilket perspektiv man lægger på teksten, og de er ikke entydigt definerede, men udfyldes med **mening** af tekstens øvrige begreber. Det er således din problemstilling, der er med til at definere nodalpunktet - ikke en positivistisk virkelighed. Vælg to, som står i et **antagonistisk** forhold til hinanden.

Til tider kan nodalpunktet være **implicit**, men kan findes gennem en analyse af **ækvivalens-** og **differenskæder** (se nedenfor).

- **Hvilke ækvivalens- og differenskæder findes i teksten?**

I forlængelse af nodalpunktet er der ord og begreber, som knytter sig til nodalpunktet og er med til at italesætte det på en særlig måde. Disse fungerer som støtte for nodalpunktet og hjælper med at give dette en bestemt mening. Disse støttende begreber kaldes **ækvivalensbegreber** som sammen former sig i **ækvivalenskæder**. Man kunne fx forestille sig et nodalpunkt, der hedder behov for russisk revolution, som bliver bakket op af en ækvivalenskæde med begreberne "social lighed/retfærdighed", "socialisme/marxisme", "proletariatets ret" mm. Der vil ofte være kæder, der er **antagonistiske** (se nedenfor) i en tekst, hvilket kaldes **differenskæder**. I eksemplet med behov for russisk revolution kunne en antagonisk nodalpunkt fx være zardømmet med en differenskæde, som indeholder begreber som "uretfærdighed", "social nød", "den gamle verden" osv. Disse modstillede differenskæder er således med til at skabe en tydelig forståelse af sandheden i en tekst.

Ligeledes vil der også være ækvivalens- og/eller differensbegreber, som er udeladt for at gøre diskursen mere firkantet og derved styrke nodalpunkterne. Dette betegnes som **tavshed**.

- **Hvad er tekstens flydende betegner? Hvad bliver opfattet som entydigt "rigtigt" og "godt", og hvad er "forkert" og "dårligt"?**

Dette er en analyse af de værdier, der ligger i teksten. Afgør ved en nærlæsning, hvordan forskellige begreber/personer/udsagn bliver bedømt. Herunder findes begrebet **flydende betegner**. En flydende betegner er et ord eller et begreb i ækvivalenskæden, som i konteksten er indlysende godt, og som alle gerne vil identificere sig med (fx "frihed", "forandring" eller "hjælpsomhed"). Disse betegner kan være med til at styrke en diskurs, da disse ord og begreber er "gratis" i den forstand, at de kan være med til at fastslå forskellen på godt og dårligt uden at benytte ord og begreber, som der kan være forskellige holdninger til. Den flydende betegners betydning bliver tydeliggjort i sammenhængen med nodalpunktet / punkterne, men kan også i sig selv være et nodalpunkt eller en del af en ækvivalens- eller differenskæde.

En række stærke flydende betegner kan gøre det de ækvivalensbegreber, som der måske ikke er helt enighed om, lettere spiselige for modtageren

- **Hvilke antagonismer findes i teksten? Hvad bliver omtalt som "os" og "vi", og hvem bliver omtalt som "de" og "dem"?**

Enhver tekst taler ud fra et udgangspunkt (et "jeg" eller et "vi"). Dette kan være et mere eller mindre udtalt fællesskab, men det kan oftest findes, og samtidig er det også muligt at finde ud af, hvem der er udenfor og/eller i opposition til dette fællesskab. Her er tale om konstruerede modsætninger mellem tekstens nodalpunkter. Dette kalder en **antagonisme** (fx diktatur som modsætning til demokrati), og optræder mere eller mindre eksplicit i alle tekster. Nogle gange vil modsætningen ikke være direkte udtalt, men stå som et **implicit** modbillede til et nodalpunkt. Her må man således "regne baglæns" for at finde tekstens antagonismer.

- **Hvordan bruges historien i teksten?**

I forhold til brug af diskursanalyse i historiefaget er det oplagt at se på, hvordan **fortidsbrug** anvendes til at styrke diskursen. Der kan være forskellige begivenheder, som er med til at tydeliggøre den virkelighed, som afsenderen gerne vil formidle til sin læser, og mange historiske begivenheder vil ofte have funktion af **flydende betegner** i en diskurs.

- **Hvilken kommunikationssituation er til stede i teksten?**

Her undersøger man, hvem der er afsender, og hvem der er modtager. Hvad er det for en måde, der bliver kommunikeret og i hvilken kontekst? Prøv at finde relationerne og magtforholdet mellem afsender og modtager.

- **Hvordan er de sproglige mønstre, der findes i teksten et udtryk for magt?**

Med diskursanalysen har man et grundlæggende synspunkt om, at **sprog er magt**. Derfor ser vi på, hvilke mønstre, der bliver dannet, hvordan forskellige begreber bliver **italesat**, om der er tale om en herskende diskurs, som også kaldes **hegemoni** eller en **moddiskurs**, og hvordan dette er et udtryk for magt.

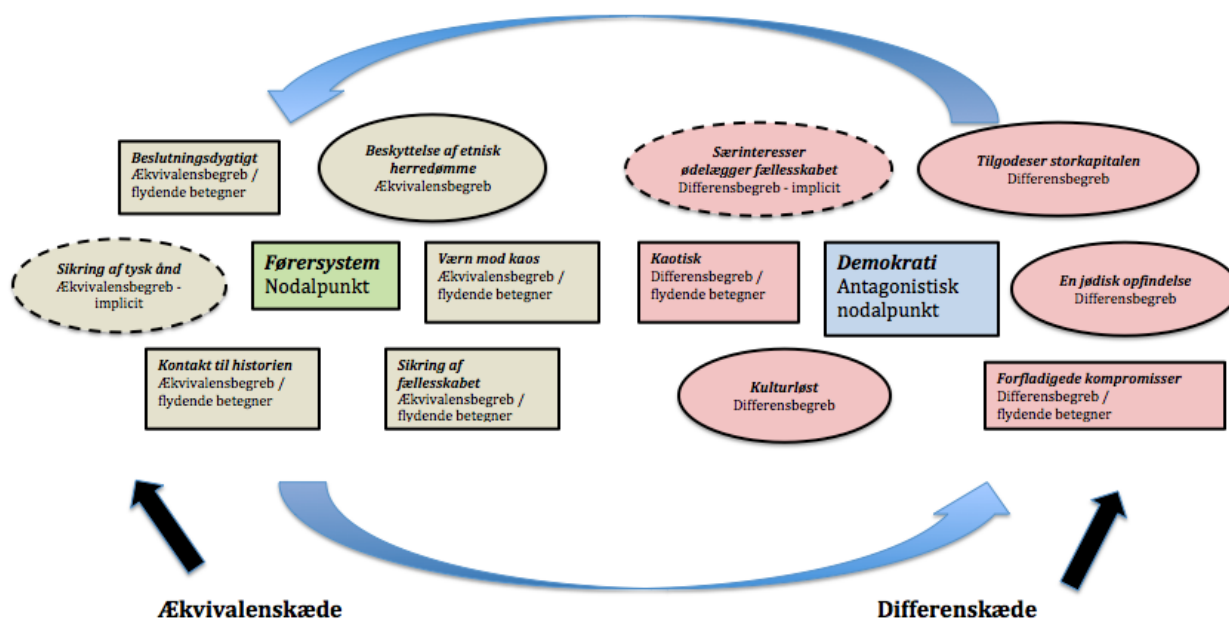
Og vi tager den lige en gang til: Det er vigtigt, at man spørger sig selv om, hvilken betydning de enkelte analyser har for teksten. Hvis ikke det har nogen særlig betydning, skal I ikke benytte det videre i jeres analyse og fortolkning. Og **HUSK** at sætte analysen ind i en historisk kontekst.

Model for diskursanalyse

Herunder kan man se en model for, hvordan man kunne arbejde med de tyske nazisters opfattelse af **førersystemets** fordele overfor **demokratiet**. Disse to begreber er kildens **nodalpunkter** - centrale begreber som fungerer som begrebslige overskrifter i teksten. I mange tyske tekster fra 1930'erne og 40'erne konstrueres de to politiske systemer som modsætninger - en såkaldt **antagonisme** mellem "os" og "dem" - det gode overfor det onde.

Rent grafisk kan det give rigtig god mening at stille det op på en meget gennemskuelig måde. Herunder kommer forslag til opstilling - man kan selvfølgelig variere formerne efter behag, men man kan også gøre som i modellen nedenfor.

- Der vælges to **nodalpunkter**, som står i et **antagonistisk** forhold til hinanden. Disse stilles op som centrum på henholdsvis *venstre* og *højre* side.
- De henholdsvis *grå* og *røde* kasser er ord, begreber og forhold, som støtter op om nodalpunkterne - de såkaldte **ækvivalenskæder** og **differenskæder**. De er med til at give nodalpunktet sit særlige indhold.
- De *runde* bokse er **ækvivalens-** og **differensbegreber**, som er en del af ækvivalens- og differenskæderne. De *firkantede* kasser er også ækvivalens- eller differensbegreber, men er samtidigt **flydende betegnere**.
- Enkelte runde bokse har en *stiplede linje* omkring sig, hvilket skal illustrere, at det er et **implicit ækvivalens-** eller **differensbegreb**, der altså ikke står direkte i teksten, men kan læses mellem linjerne.

Tjekliste: Fra sproglig analyse til historisk analyse

Dette *skal* overvejes, før det er en færdig historisk analyse.

- Hvilken kommunikationssituation foregår teksten i?
 - Hvad er kildens ophavssituation?
 - Forhold dig til den specifikke situation i tid og rum
 - Forhold dig til den bredere situation i tid og rum
 - Hvilken genre?
 - Overvej både aktører og strukturer
- Hvilken funktion har tekstens antagonismer?
- Hvordan bruges de flydende betegnelser i forhold til de øvrige ækvivalens- og differensbegreber?
- Bruges fortiden i teksten, og hvilken funktion har den i så fald i forhold til diskursen?
- Er der benyttet *tavshed* (udeladelser) i teksten, og i så fald hvorfor?
- Hvad er den samlede diskurs?
- Hvordan udøver diskursen magt?
- Er denne diskurs en del af den herskende diskurs (hegemoni) eller en moddiskurs, som er i opposition til denne?
- Hvilke diskurser slås den med?
- Hvad er formålet med denne italesættelse af "virkeligheden"?